

Arkeologisk utredning/förundersökning

Södermanland
Trosa-Vagnhärad socken
Fänsåker 1:25 m fl
Fornlämning 121:1

Rapport
1990

Uppsala universitet
Institutionen för arkeologi
Gustavianum
S-752 20 Uppsala
Tel. 018-16 20 92

Riksantikvarieämbetet
Byrån för Arkeologiska Undersökningar

FBI

RAPPORT

**Arkeologisk utredning av Fänsåker 1: 25
förundersökning av fornlämning 121:1**

**SÖDERMANLAND, TROSA-VAGNHÄRAD SN, FÄNSÅKER 1:25 M FL
FORNLÄMNING 121:1**

Inledning

Under perioden 28-29 maj utförde UV-mitt en utredning för att fastställa förekomsten av fornlämningar inom rubricerat område, vilken under perioden 24-28 september 1990 resulterade i en förundersökning av fornlämning 121:1, registrerad som en osäker stensättning.

Utredningen föranleddes av upprättandet av en detaljplan för planerad bostadsbebyggelse.

Uppdragsgivare är Nyköpings kommun.

Ansvariga för utredningen och förundersökningen var Lillemor Schutzler och Britt-Marie Franzén, den senare har i huvudsak utarbetat rapporten.

TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ

Utredningsområdet ingår i ett större bergsområde, delvis skogsklätt, delvis med berg i dagen, samt med sedimentavlagringar i dalsänkorna. En större dalsänka löper söder om området, utmed Trosaån och en mindre alldeles norr om området. Jordarten utgörs till största delen av lera, men åkermarkens övre skikt i det aktuella området består dock huvudsakligen av lätta sandiga jordar. Ett större stråk av kalksten går genom Vagnhärad och det finns flera både mindre och större kalkbrott.

Vagnhärad är mycket rik på fornlämningar. Flertalet är belägna på bergshöjderna och dess kanter och utgörs till stor del av gravfält, gravgrupper, ensamliggande gravar samt boplatslämningar. De härrör främst från yngre bronsålder och äldre järnålder och går i ett stråk i nordöst-sydvästlig riktning norr om Trosaån. Yngre järnåldersgravfält finns i några fall intill äldre gravfält, men i regel är de belägna på impediment intill äldre gårdar.

De fornlämningar som ligger närmast RAÄ 121 är belägna ca 250 m norr om och utgörs av en gravgrupp om minst tre stensättningar, RAÄ 122. I övrigt ligger flertalet av de registrerade fornlämningarna söder och öster om undersökningsområdet, cirka 700-900 m ifrån RAÄ 121 och tillhör de ovan nämnda stråket av fornlämningar från yngre bronsålder-äldre järnålder.

UTREDNINGEN

Utredningen omfattade arkiv- och kartstudier, specialinventering samt provundersökning.

Utredningsområdet uppgick till ca 24 000 m². Området är beläget norr om Trosaån och Vagnhärad samhälle, mellan nya och gamla E4:an samt sydöst om Gnestavägen. Det utgörs till största delen av åkermark samt mindre områden med morän och berg i dagen med glest bevuxen skog. I den södra delen av området är en berg- och moränhöjd med rull- och klappersten med ett flertal gropar efter stentäcker.

Arkiv- och kartstudier

Registrerade fornlämningar inom utredningsområdet:

RAÄ 121 (1 och 2): två osäkra stensättningar, varav 121:2 är belägen utanför utredningsområdet, 15 m sydöst om 121:1.

RAÄ 250: Fyndplats för en vikingatida silverskatt

RAÄ 344: Bebyggelselämning, Lilla Fänstorp

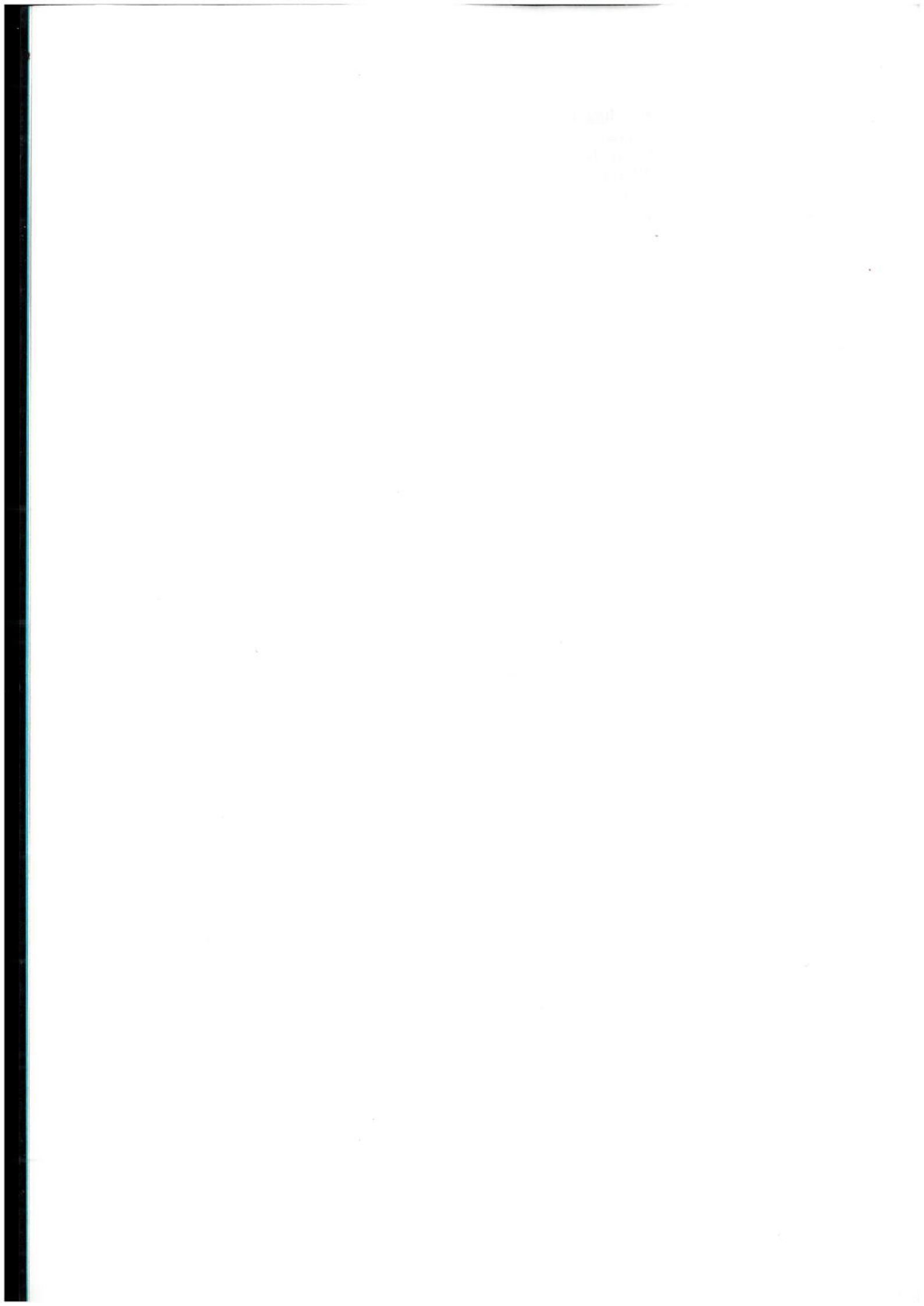
Inom utredningsområdet finns två torplämningar Eriksro och Lilla Fänstorp (RAÄ 344). Vid Eriksro finns ett mindre bostadshus och ett uthus kvar medan Lilla Fänstorp är ödelagd. En avstyckad villatomt (Fänsåker 1:28), belägen på en moränavsats mot åkern, finns i områdets nordöstra del.

Äldsta kartan är en geografisk arealavmätning från 1687. Fänsåker utgörs då av en gård. En ägomätning är utförd 1830 (akt 51) då det enligt kartan finns ett flertal hus, vilket möjligen tyder på flera gårdar.

Resultat - specialinventering och provundersökning

Specialinventeringen resulterade i att det inom utredningsområdet påträffades ;

- ett flertal odlingsrösen utmed åkerytans södra och östra kanter
- en större flack förhöjning (A, karta 2) i den nordvästra delen av åkerytan
- en mindre förhöjning (B, karta 2) norr om åkern och väster om nybyggd villa (Fänsåker 1:28).

Vid provundersökningen upptogs totalt åtta schakt i åker, med en sammanlagd längd av 162 m. Schakten var 2-3 m breda.

Fem schakt grävdes ut med den södra och östra delen av åkerytan där jordarna var mycket lätta och sandiga och två schakt drogs i den större flacka förhöjningen (A) samt ett schakt söder om RAÄ 121:1.

En 5 x 5 m stor yta frilades vid den mindre förhöjningen (B) samt en 6 x 6 m stor yta inom fornlämning 121:1.

Mindre provgropar grävdes på den moränavsats där den avstyckade villatomten är belägen (Fänsåker 1:28).

I schakten påträffades varken fynd eller anläggningar som kunde tyda på förhistoriska aktiviteter. Ett fåtal mörkfärgningar och gropar med kolstänk i fyllningen vilka kan betraktas som sentida kunde registreras i två schakt i den östra kanten intill och väster om villatomter (Fänsåker 1:8 och 1:4).

De bägge förhöjningarna (A och B) visade sig vara naturliga.

RAÄ 121 var registrerad som en osäker stensättning, närmast oval, 6 m i diameter och 0,2 m hög. Nära nog halva ytan av fornlämningen rensades. I renslagret framkom tegel, järnföremål m m. I högen provgrävdes en meterstor ruta. Under renslagret påträffades skörbränd och skärvig sten, samt en facetterad knacksten. Dessa fynd tillhör troligtvis en skärvestenshö, dvs en avfallshög från en förhistorisk boplat. I anslutning till högen påträffades spridd skärvig sten, vilket kan indikera att här även kan finnas ett förhistoriskt kulturlager.

FÖRUNDERSÖKNINGEN

Målsättning och metod

Syftet med förundersökningen var att

- fastställa fornlämning 121:1 till art och utbredning
- fastställa tjocklek och fyndtäthet av ett eventuellt tillhörande kulturlager samt konstatera eventuella anläggningar i eller under kulturlagret
- fastställa fyndens bevaringsgrad
- om möjligt tidsbestämma fornlämningen

Förundersökningsytan utgjordes av ca 2 500 m². Av dessa avtorvades totalt 550 m² fördelade på en större yta om ca 400 m² intill RAÄ 121:1 samt ett 16 m långt schakt söder om och två vinkellagda schakt nordväst om anläggningen, 16 respektive 10 m långa.

Ytan avgränsades i öster av fastigheten Fänsåker 1:27, i söder av åker samt åt väster av en lada som står på ett tjockt utfyllnadslager. Norr om undersökningsområdet fortsätter bergsplatån med mindre sedimentavlagringar. Alldeles intill och norr om RAÄ 121:1 löper en mindre asfalterad väg. Genom anläggningens södra del har en vattenledning grävts ner. Området var beväxt med tre stora oxlar, vildapel, sly och slån.

Stora delar av den avtorvade ytan handrensades. Sju 1 m²-rutor grävdes inom den rensade ytan, varav fem i eller i kanten av skärvtenshögen RAÄ 121:1, samt två rutor i det södra schaktet.

Fynd

I renslagret påträffades en knacksten (Fnr 13) samt två fragment av ytterligare två knackstenar (Fnr 14 och 15). I skärvtenshögens provrutor påträffades ett relativt kraftigt oxiderat keramikgods (Fnr 4-9) med en gråsvart kärna, gulröd yttervägg med kvartsmagring (2-3 mm). I några av rutorna framkom bränd lera, utan synliga avtryck av pinnar eller ris. I en av rutorna noterades en slaggklump (Fnr 18), fragment av brända ben (Fnr 3), två hartsbitar (Fnr 1) och i en annan del av malsten (Fnr 16). I kulturlagret i schakt 6 framkom en keramikskärva (Fnr 10) av en annan tunnare karaktär än ovan nämnda.

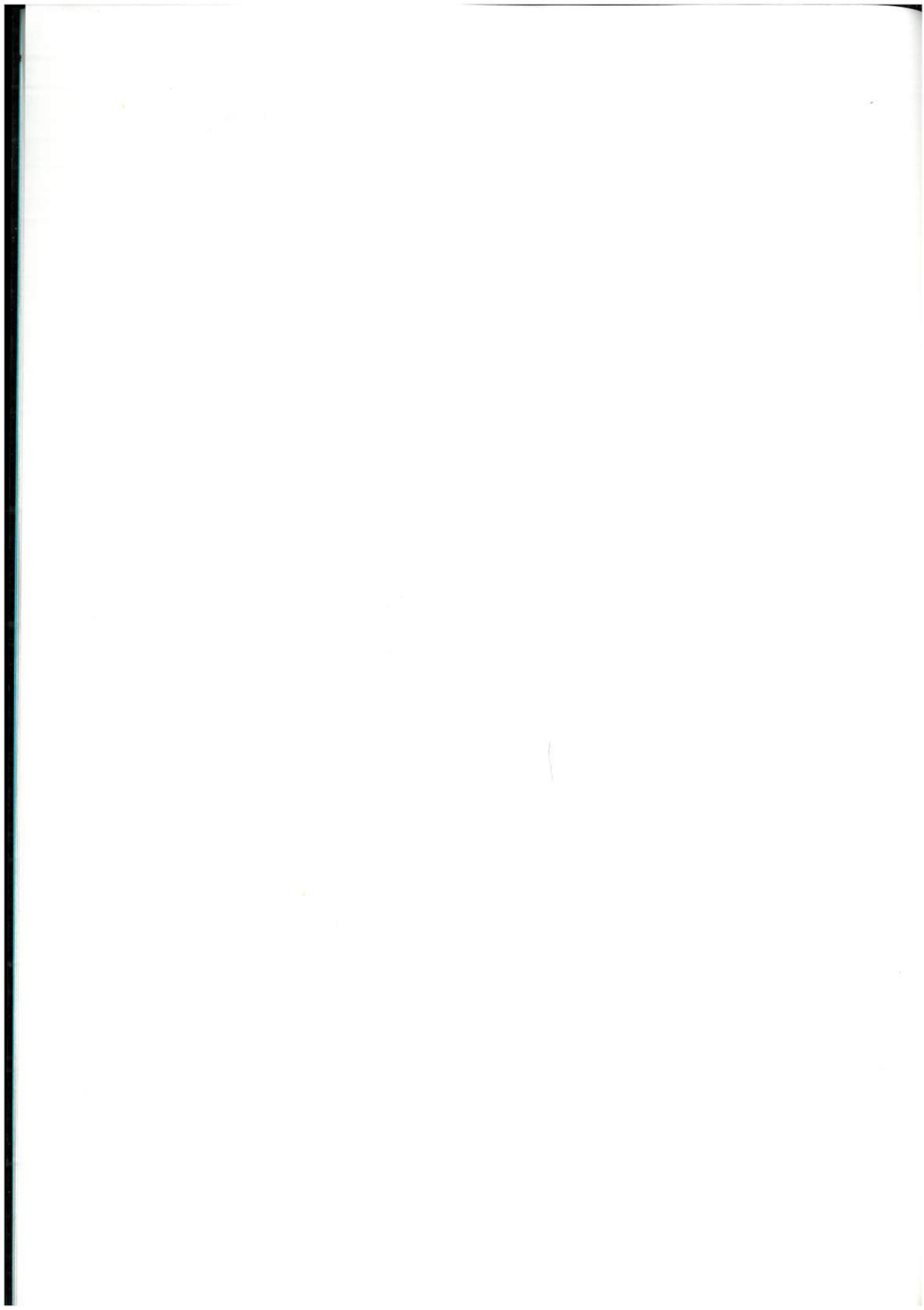
Fyndlista

Fnr 1	harts	skärvtenshög	Fnr 12	br lera	kulturlager
Fnr 2	keramik	"	Fnr 13	knacksten	skärvtenshög
Fnr 3	br ben	"	Fnr 14	knacksten	"
Fnr 4	keramik	"		(fragment)	"
Fnr 5	keramik	"	Fnr 15	knacksten	"
Fnr 6	keramik	"		(fragment)	"
Fnr 7	keramik	"	Fnr 16	malsten	"
Fnr 8	keramik	"		(fragment)	"
Fnr 9	keramik	"	Fnr 17	kolprov	"
Fnr 10	keramik	kulturlagret	Fnr 18	slagg	"
Fnr 11	br lera	skärvtenshög			

Resultat

Vid förundersökningen konstaterades den som osäker stensättning registrerade RAÄ 121:1 vara en skärvtenshög samt i anslutning till denna ett kulturlager som endast gick att avgränsa åt syd och nordväst. Lagret har inom förundersökningsområdet en yta av ca 1 125 m². Skärvtenshögar tillhör en fornlämningstyp som i regel dateras till bronsålder-äldre järnålder.

Skärvtenshögen RAÄ 121:1 visade sig vara närmast rund, 8-10 m diameter och 0,2 m hög med en cirka 0,8 m tjock fyllning av skärvig och skörbränd sten (i regel 0,10-0,15 m st) i de centrala delarna samt myllblandad morän/grus. I de fem rutor som grävdes i skärvtenshögen (1-5) påträffades keramik och bränd lera i samtliga och i några delar av stenredskap. Runt skärvtenshögen syntes ett mörkfärgat kulturlager med spridda skärviga och skörbrända stenar, som på vissa ställen låg tätare. Lagret är ca 0,2-0,3 m tjockt. Kulturlager fanns även i rutorna 6-7 i det södra schaktet. I ruta 6 påträffades keramik.

Kulturlagret gick att avgränsa åt söder och nordväst. En lada i väster gjorde det omöjligt att fastställa lagrets utsträckning åt detta håll. I öster sträcker sig lagret in över grannfastigheten (Fänsåker 1:27) samt norr om högen och en mindre körväg och fortsätter sannolikt utanför undersökningsområdet. Ur topografisk synpunkt avgränsas boplatsen till bergplatån och dess sydöstsluttning.

I det vinkellagda schaktet norr om vägen syntes i den nordvästra delen direkt under torvytan myllblandad morän, samt i den sydöstra delen en tät stenpackning med ojämn utformning. Den hade karaktären av röjningssten.

Stockholm i december 1990

Britt-Marie Franzén
Britt-Marie Franzén

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA DATA

Utredningen utfördes under tre dagar i maj 1990.
Förundersökningen utfördes under perioden 24-28 september 1990.

Lägesangivelser; x 6538,05 y 1596

Ekonomiska kartan blad 9h7j Nyköping
Koordinaterna x 269,50 y 666,05

Koordinatsystem: O gon Reg 0

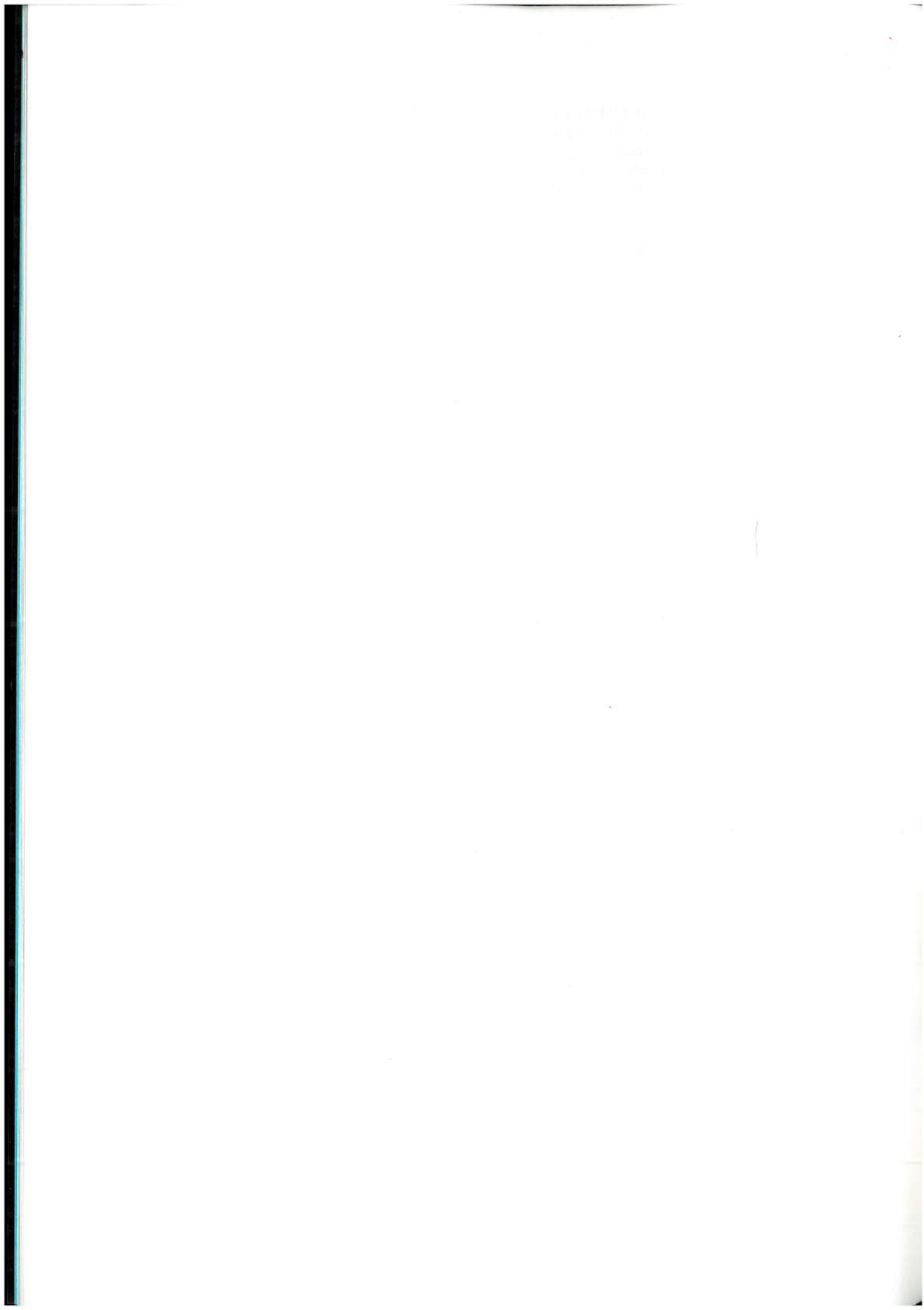
Höjdsystem: Rikets (RH1900)

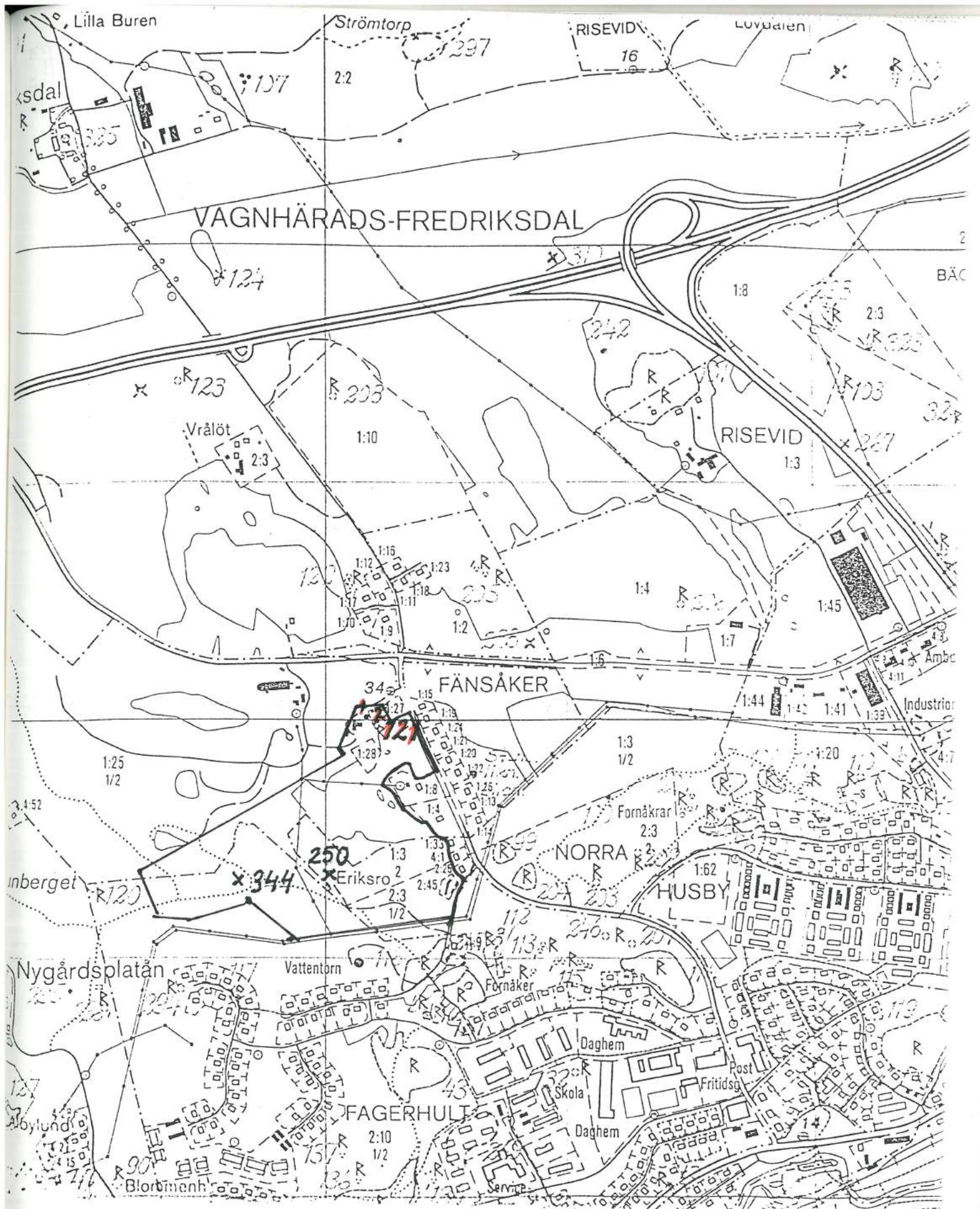
Länsstyrelsens tillstånd 1990-07-12 Dnr 220-6189-90
Raä dnr 3759/90

För undersökningen utnyttjades 11 arkeologdagar, 8 grovarbetsdagar,
2 teknikerdagar och 24 maskintimmar.

Övrig arkeologisk personal: Ann Luthander, Katarina Hellberg

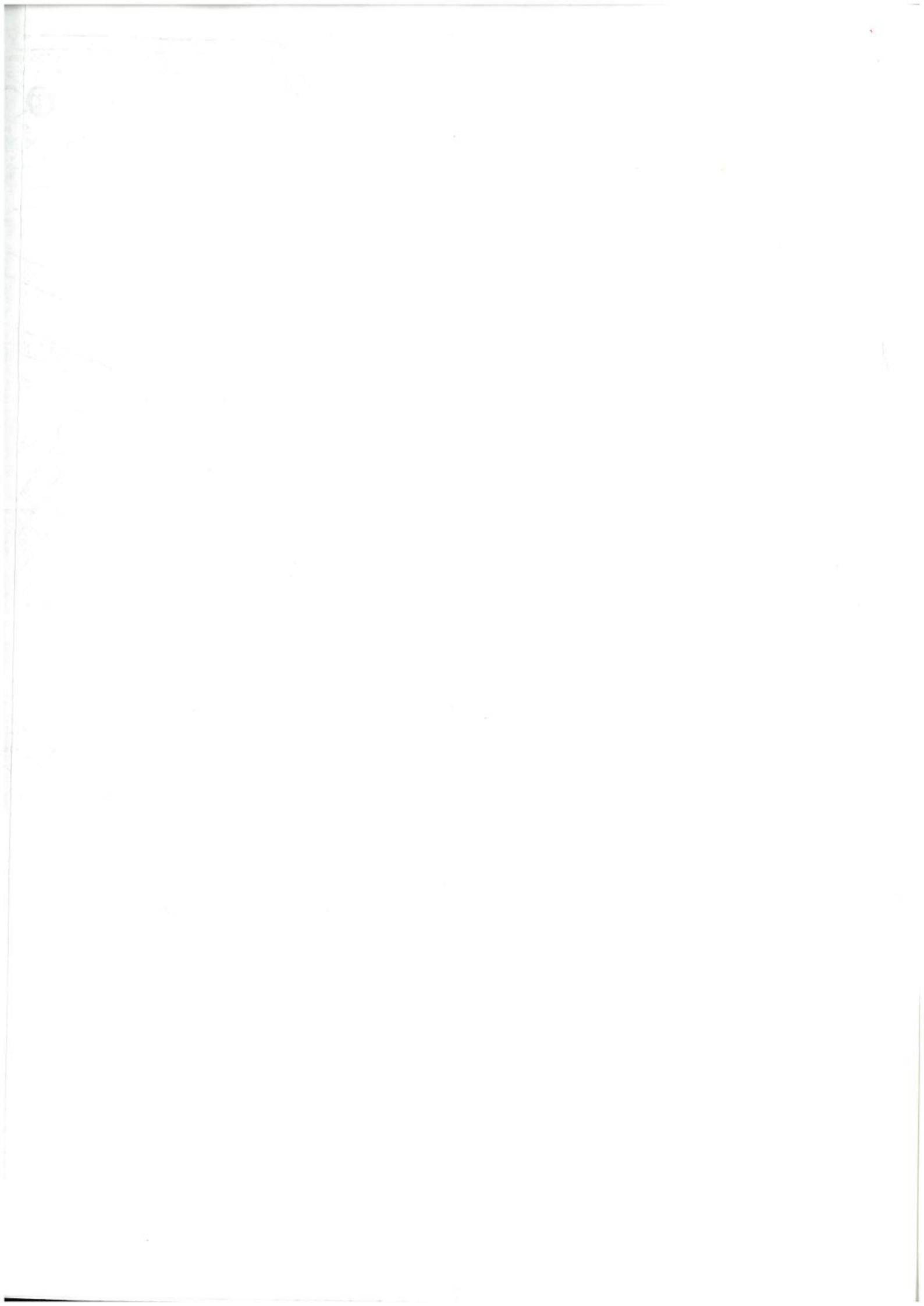
Arkivhandlingar, schaktplaner (1:1000, 1:200), fotografier, schakttabeller,
fyndlista förvaras i ATA, Riksantikvarieämbetet.

KARTA

UTDRAG UR EKONOMISKA KARTANS BLAD 9H7j

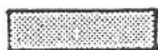

Detaljplan för del av
FÄNSÅKER 1:25 m fl
(Bostadsområde vid Kalkbrottet)
i Vagnhärad, Nyköpings kommun

KARTA - UTREDNINGSOMRÅDET

STADSBYGGNADSKONTORET

Planområde

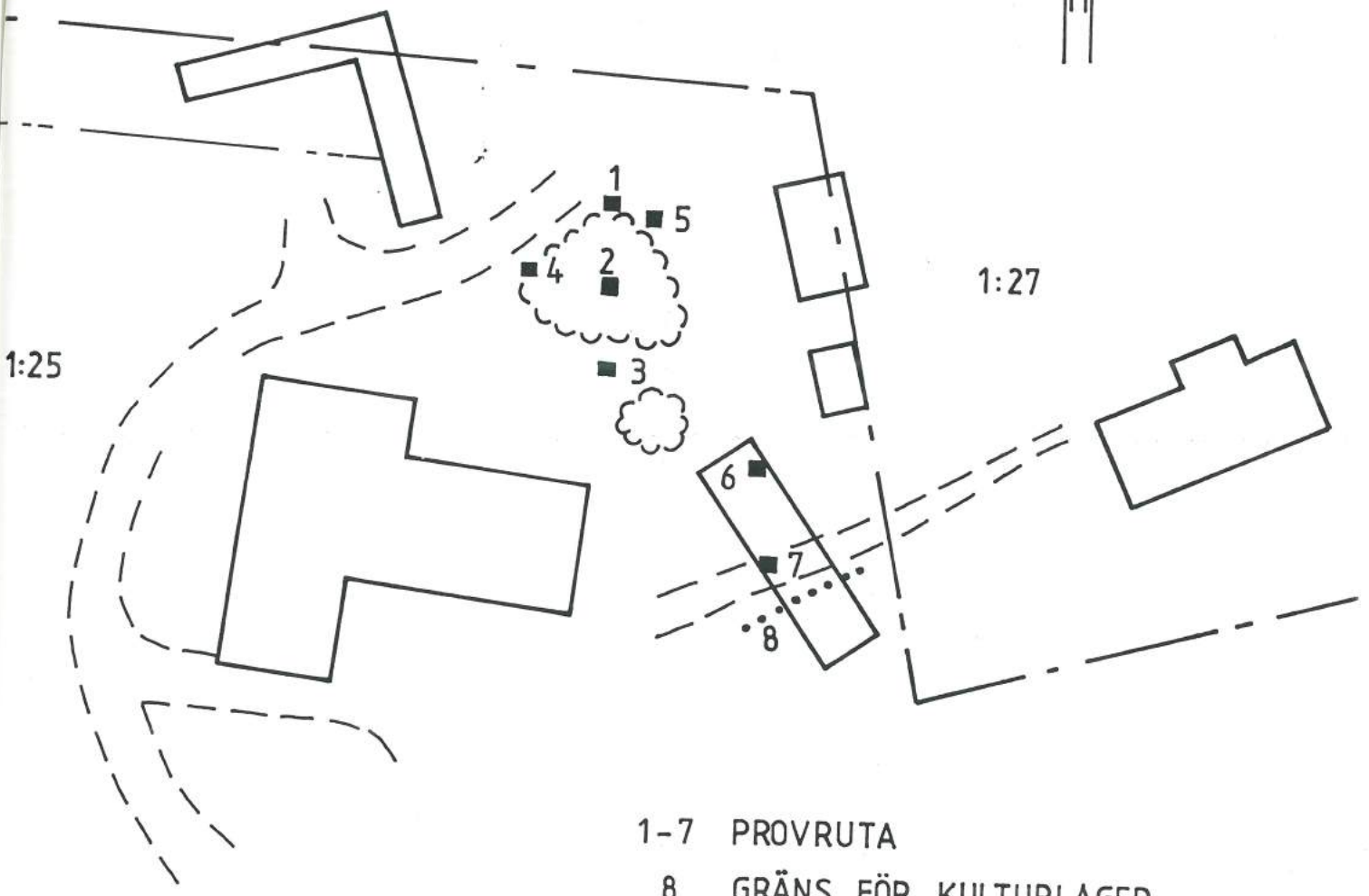
vs lsb 10'

10'

1910'

10'

 RIKSANTIKVARIÉÄMBETET UNDERSÖKNINGSVERKSAMHETEN BOX 5405 • 114 84 STOCKHOLM TEL 08-783 90 00	SITUATIONSPLAN		
	FORNL. NR 121: 1		
KOORDINATSYSTEM	FASTIGHETSÄGA FÄNSÅKER 1:25		
HOJDSYSTEM	ORT, SOCKEN TROSA - VAGNHÄRAD S:N	LANDSKAP SÖDERMANLAND	RITN. NR
RENRITAD AV Y SALENSTAM	SKALA 1:500	DIARIE NR 4513/90	UPPRÄTTAD AV 1990 AV KH